

УДК 376:364-7(09)

Тетяна Миколаївна Корнієнко,
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри
соціальної педагогіки і соціальної роботи
Глухівського національного педагогічного
університету імені Олександра Довженка,
e-mail: medtannik@gmail.com

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ДІТЕЙ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Стаття присвячена розгляду соціально-педагогічних проблем захисту дітей на початку ХХ століття. Характеризуються основні правові засади захисту дітей на початку ХХ століття. Зазначаються фактори, що впливали на становлення системи захисту дітей. Висвітлюються теоретичні підходи до визначення найбільш уразливих груп дітей. Розглядаються елементи системи соціально-педагогічної роботи з дітьми, які потребують допомоги.

Ключові слова: діти, захист дітей, нормативно-правове забезпечення, соціально-педагогічна робота з захисту дітей.

Постановка проблеми. Світове суспільство на сучасному етапі розвитку і функціонування стикається з великою кількістю соціальних проблем глобального значення. Не виключенням є і Українська держава, яка переживає тяжкий перехідний період трансформацій і реформ, з якими пов'язані численні невирішені соціально-економічні проблеми, що нерідко спричиняють прояви жорстокості, втрату почуття безпеки серед населення, зокрема дітей.

Різномісний погляд на проблему жорстокого захисту дітей науковцями різних галузей набуває особливої актуальності ще й тому, що нове століття висунуло високі вимоги до людини, її особистісних якостей. Це зумовило потребу в отриманні якомога глибших і змістовніших знань про дитину, можливих шляхах підготовки її до сучасних умов життя – здорову, інтелектуально розвинену особистість, здатну подолати значне психічне і фізичне навантаження.

ХХ століття характеризується спробами створення системи захисту дітей. Основними міжнародними документами, спрямованими на захист прав дітей на повноцінне життя є: Женевська декларація прийнята в 1924 році Лігою Націй, яка закликає чоловіків і жінок усього світу створювати для дитини умови для її нормального духовного і фізичного розвитку; Загальна декларація прав людини [1], прийнята у 1948 році Генеральною Асамблеєю ООН, яка проголошує право на захист сім'ї з боку громадськості і держави, а також право дітей на особливий захист і допомогу; Декларація прав дитини [2], прийнята в 1959 році Генеральною Асамблеєю ООН; Конвенція ООН «Про права дитини» [3], прийнята в 1989 році і ратифікована Україною в 1991 році, де розкриваються основні положення загальнолюдських проблем. Значущість даного документу підтверджує той факт, що Конвенцію називають «Великою хартією вольностей для дітей» або «Світовою Конституцією прав дитини».

Однак проблема захисту дітей залишається однією з найболючіших і набуває світового рівня. Для теоретичного дослідження і практичного вирішення даного питання важливим є аналіз історико-педагогічного досвіду вітчизняних і зарубіжних прогресивних науковців, громадських діячів, педагогів. У дослідженні теоретичних поглядів і практичного досвіду вирішення питання захисту дітей особливий інтерес становлять ідеї провідних дослідників початку ХХ століття, коли означене питання почало активно розглядатися в науковому дискурсі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми жорстокого поводження з дітьми та їх соціально-правового захисту порушують у своїх працях різні науковці, зокрема: Н. Агарова, Н. Гайдаренко, В. Квашис, К. Левченко, І. Лисенко, Г. Лактіонова, І. Трубавіна та ін. (практичні й правові аспекти насильства та жорстокого поводження з дітьми); І. Смагін, К. Мілютіна, Т. Сафонова, В. Шиман та ін. (запобігання насильства та жорстокого поводження з дітьми); С. Белічева, О. Волкова, Р. Клайберг, А. Реан та ін. (насильство та жорстоке поводження як головна причина асоціального дитинства) тощо.

У досліджуваній період питання захисту дітей піднімали у своїх працях В. Герард, П. Люблінський, П. Обнінський, М. Таганцев, І. Тютрюмов, В. Фром та ін.

Формулювання мети статті. Мета статті полягає у висвітленні нормативно-правової бази з питань захисту дітей та соціально-педагогічних механізмів вирішення означеної проблеми на початку ХХ століття.

Виклад основного матеріалу. На думку деяких дослідників [4], які займаються питаннями захисту дітей, зокрема від жорстокого поводження, початком сучасного наукового етапу становлення даної проблеми є виступ Н. Кетре в 1961 році на щорічних зборах Американської Академії Педіатрії, де він подав різнобічний аналіз синдрому побитої дитини. Автор представив у комплексі педіатричні, психіатричні, рентгенологічні і юридичні аспекти проблеми і вперше навів зведені статистичні дані про поширення насильства над дітьми в США.

Іншими дослідниками [5] початок історії захисту прав дитини визначається 1874 рік, коли Верховний суд Нью-Йорка вперше засудив жорстоке поводження з дитиною – восьмирічною Мері Елен Вільсон. За його рішенням опікун дівчинки був позбавлений волі на один рік, а сама Мері Елен була вилучена із опікунської сім'ї та повернута рідній матері [венц]. Дана справа і той розголос, якого вона набула, привернули увагу громадськості до проблеми жорстокого поводження з дітьми. В 1874 році Г. Берг і Т. Геррі заснували Нью-Йоркське товариство попередження жорстокого поводження з дітьми.

Як свідчать історичні джерела, проблема захисту дітей виникла з початком людства. У своїх дослідженнях науковці [4; 6; 7] зазначають, що дітовбивство до IV століття н. е. не вважалося порушенням правових і моральних норм, і не засуджувалося громадськістю. Широко відомі факти, коли батьки приносили своїх дітей у жертву або самі їх їли. Жорстокість вважалася провідним «методом виховання». В часи Античності дитину за проступок чи непослух могли викинути в річку, яму з нечистотами, саджали в глеки, щоб заморити голодом або залишали на узбіччі дороги. Дитину, яка мала фізичні вади, недосконалу форму тіла, була пасивною, наприклад, мало кричала або, навпаки, активною (багато кричала), або непотрібною, зазвичай вбивали. Відомими є факти, коли дітей замурували в стіни будинків і міські мури.

Прихід християнства ознаменувався новим світоглядом, який передбачав нове ставлення до дітей. З 374 року н.е. у смертіння дітей європейським законом стало визначатися як убивство [6, с. 10]. Однак, ще довгий час у християнській Європі дитина вважалася небажаним результатом статевих зв'язків: тягар гріха і провини лежав на немовляті. Прикриваючись «вигнанням диявола», дітей жорстоко били за найменшу провинність.

Історичні факти засвідчують, що в XVI столітті поширеними були торгівля дітьми, використання їх в якості застави, кровної помсти, боргових чи політичних зобов'язань [4; 6; 7].

Дослідниця проблеми жорстокого поводження з дітьми О. Ладикова наводить приклад домашнього хрещення дитини, описаний М. Ломоносовим: «... великий кам'яний зал будинку, де мало відбутися хрещення, не опалювався добу, а воду взяли прямо з криниці, дитина кричала, як різана, з усіх сил, зупиняючись лише в короткі проміжки, коли переводила подих після повного занурення. Вона втратила свідомість, почалися судоми і лихоманка» [6, с. 10].

Включно до XX століття виховання дітей годувальницями і вихователями, а не рідними батьками, було звичайним явищем. О. Волкова, розкриваючи історичні аспекти проблеми жорстокості, описує умови роботи дітей бідняків у робітничих будинках Європи XVII-XIX століття. Діти 5-6 років працювали нарівні з дорослими, часто по 14-16 годин на добу. Щоб вони не спали, господар використовував довгі, гострі списи, якими колов маленьких працівників [6; 7].

Починаючи з другої половини XIX століття у вітчизняній історії відбуваються зрушення, викликані цілою низкою реформ: відміни кріпосного права (1861 р.), судової (1864 р.), введення земських закладів (1867 р.), загальної військової повинності (1874 р.) тощо. Питання дитинства, навчання і виховання дітей, їх розвитку і захисту активно обговорюються в наукових колах прогресивними діячами різних галузей. Висловлюючись з цього приводу, науковці зазначали: «У кожній державі нараховуються сотні тисяч дітей, доля яких – голод, побої, педагогічні впливи з боку представників громадських покидьків і взагалі такі умови існування і розвитку, які фатальним чином штовхають підростаюче покоління на шлях бродяжництва, проституції або злочину, тобто на шлях духовної, а нерідко і фізичної загибелі» [8, с. 148].

На думку П. Люблінського, саме XX століття характеризується ідеєю державної охорони підростаючого покоління, а саме: необхідністю охороняти їх (дітей) від будь-яких небезпек, у тому числі і тих, що криються в сім'ї [9, с. 1-3]. Натомість до здобутків XIX століття у сфері захисту дітей науковець відносив ідею обов'язкового навчання, ідею виправного виховання «порочних» дітей та дітей-злочинців, виникнення товариств захисту дітей від жорстокого поводження, зародження психології дитинства [9, с. 1].

Аналіз літературних джерел початку XX століття дозволив визначити розуміння тогочасними науковцями поняття «охорона дитини». «Охорона дитини» (protection de l'enfance) – це «сукупність

заходів, спрямованих на забезпечення дитині необхідних умов здорового розвитку» [9, с. 3].

Ідея державної охорони дітей як цілісна система заходів в означений період складалася поступово і під впливом різних факторів. По-перше – фізичний розвиток дитини. Збільшення дитячої смертності і захворюваності створили в багатьох країнах загрозу значного скорочення населення і «знесення» підростаючого покоління. З метою вирішення даної проблеми створювалися різноманітні громадські організації: «ліга боротьби з дитячою смертністю», «товариство охорони материнства», «товариство краплі молока», «товариство ясел» тощо.

Діяльність громадських організацій щодо збереження і покращення здоров'я дітей отримала підтримку на законодавчому рівні. Так, наприклад, були прийняті нормативно-правові документи, що передбачали громадсько-державний контроль за утриманням неповнолітніх дітей поза домом; зобов'язання фабричних підприємств, де є працюючі жінки, до облаштування ясел; відповідальність батьків та опікунів за «недостатнє огороження» дитини від вогню, хвороб очей, відсутність щеплень від віспи; карну відповідальність для чоловіків у разі залишення сім'ї без засобів існування; зобов'язання ретельного лікарняного огляду дітей та забезпечення дітей бідних верств населення гарячими сніданками в школі тощо [9, с. 3-4].

Наукові підходи до вирішення проблеми фізичного здоров'я дітей сформувались в окрему самостійну науку – *puericulture*, що була однією із галузей нової науки – енгеніки (*Engenics*), що мала на меті розробку методів покращення розвитку фізичного здоров'я націй [9, с. 4].

По-друге – моральний розвиток дитини. На думку прогресивних діячів початку ХХ століття, стихійний вплив навколишнього середовища на розвиток дитини був наслідком високої зайнятості батьків на виробництві. Порушуючи питання бездоглядності, В. Фром наголошував: «... усі зайняті поза сім'єю: батько і мати, старші сестри і брати, а діти залишаються самі, надані впливу вулиці і того, частіше за все п'яного і порочного елемента дорослих, які зазвичай не працюють. І скільки їх, цих дітей, цих маленьких непомітних життів там, на задніх дворах великих будинків, у холодних підвалах, скільки їх гине від недогляду, від голоду і злиднів, скільки їх, скалічених морально ненормальними умовами життя...» [10, с. 189].

У досліджуваній період опіка над бездоглядними дітьми переважно була зосереджена на місцевих громадах. Відсутність кваліфікованого керівництва, слабке фінансування, обмежений досвід не давали бажаних результатів. Боротьбою з дитячою проституцією і злочинністю займалися органи поліції та загальні суди, які, на думку багатьох прогресивних діячів, не враховували «спеціальну психологію дитини» і застосовували ті ж заходи, що й для дорослих.

Початком змін у цій сфері стало відкриття у Північній Америці судів для неповнолітніх. Така практика набула поширення не лише в країнах Європи, а й за її межами: Північна Америка, Австралія, Європа (крім балканських країн), в Африці – Алжир і Єгипет [9, с. 6]. На території Російської імперії в 1811 році були відкриті 3 суди для неповнолітніх: у Харкові, Москві, Санкт-Петербурзі [9, с. 6]. Діяльність таких судів не лише сприяла внесенню змін до законодавства країн щодо нормативно-правового забезпечення захисту прав дітей, а й зумовила потребу у створенні спеціального законодавчого документу, де були б відображені основні положення прав дитини. Перша спроба створення такого документу відбулася в одному із штатів Західної Австралії у 1907 році. 21 грудня 1908 року в Англії було видано *children's act*, що отримав назву «хартії привілеїв дитини і прав її щодо суспільства і держави» [9, с. 6-7]. За зразком англійського закону 15 травня 1912 року в Бельгії видається аналогічний *Code d'enfance*; 31 березня 1913 року такий закон з'являється в Угорщині [9, с. 7]. Означені документи містили положення про охорону життя і здоров'я немовлят, обов'язкове навчання дітей, відповідальність дорослих за розбещення неповнолітніх, відповідальність дорослих за недостатній догляд за дітьми, відповідальність за жорстоке поводження з дітьми, умови судової відповідальності дітей, ведення судових справ неповнолітніх, примусове виховання дітей, організацію попечительського нагляду, заходи щодо бездоглядних дітей, обмеження і позбавлення батьківських прав тощо. Поява цих законодавчих документів засвідчила, що дитина стала об'єктом захисту і охорони для держави, за нею визнаються особливі інтереси і права.

Аналіз вітчизняного законодавства початку ХХ століття дозволив виокремити деякі питання правового захисту дітей.

Відповідно до громадянських законів (т. X, ч. 1, ст. 172-174) батьки були зобов'язані утримувати неповнолітніх дітей і надати їм «добре і чесне виховання» [8, с. 150]. Відповідальність перед законом передбачалася тоді, коли вони (батьки та інші особи) посягатимуть на інтереси дітей або умисно спонукатимуть їх до злочину чи розпусти (Полож. про пок., ст. 1586-1590 та ін.) [11,

с. 736-737]. Натомість аморальний спосіб життя батьків (пияцтво, розпуста), не виконання батьківських обов'язків, жорстоке поводження з дітьми не були підставою для стороннього втручання у приватне сімейне життя. Поширеними були випадки, коли діти залишалися під владою батьків навіть після того, як на них (батьків) було відкрито карну справу про жорстоке поводження з дітьми.

Складність у визначенні жорстокого поводження з дитиною становив той факт, що, відповідно до Закону (т. X, ч. 1, ст. 165), батьки мали право застосовувати «домашні виправні заходи» [8, с. 150-151]. Відтак, необхідно було встановити, який саме вплив здійснювався на дитину: законний чи незаконний. Законодавство кінця XIX – початку XX століття обумовлювало особливості «звільнення» дітей «від обов'язку підкорюватися батькам, які змушують їх до протизаконних дій або до співучасті в них» [8, с. 151-152]. В окремих випадках батьківська влада обмежувалася опікою, а також засудженням батьків «за умисне розбещення моральності дітей» або «за умисне сприяння їх розбещенню» (т. X, ч. 1, ст. 169, 178-179, 229; Полож. про пок. ст. 993, 998, 1588) [8, с. 151-152; 11, с. 515, 522, 737].

Окремо в законодавстві означеного періоду було відображено соціально-правовий захист дітей під час набуття ними професійної освіти, тобто права та відповідальність «майстрів» або «майстрів-ремесників» по відношенню до учнів. Відповідно до Закону «малолітні ремісники за самовільне залишення від майстрів своїх і за пустоці, лінощі і неповагу до майстра та його сім'ї піддаються наданим законом засобам домашнього виправлення; якщо ж ці засоби виявляються недостатніми, і майстер принесена на тих, хто не виправився скаргу, то вони піддаються покаранню різками від п'яти до десяти ударів» (Полож. про пок. ст. 1377) [11, с. 644]. Щодо відповідальності, то відповідно до Положення про покарання (ст. 1378) «якщо майстер або підмайстер буде викритий у зловживанні дозволених йому законом засобів домашнього виправлення учнів своїх, або в тому, що він дає їм недостатньо відпочинку та їжі, то він за це має сплатити від п'яти до двадцяти п'яти рублів у ремісничу казну, понад визначене в законі покарання за рани і каліцтво, якщо вони завдані ним кому-небудь із учнів» [11, с. 644]. Також у законодавстві представлені умови втручання посадових осіб у ситуацію, де є насильство чи жорстоке поводження з дитиною. Так, відповідно до ст. 18 Уставу про покарання, вповноважені особи не мали права відкривати карні справи про насильство чи жорстоке поводження, якщо відсутні тяжкі побої, рани або каліцтво [8, с. 153]. Слід відмітити, що в тогочасному законодавстві не було відображено поділу на різні види насильства. Таким чином, нормативно-правова база на початку XX століття не вирішувала повністю питання захисту дітей.

Усвідомлюючи наслідки насильства та жорстокого поводження над дітьми, науковці, прогресивні діячі намагалися розкрити соціальні причини даного явища з метою їх подолання. Серед основних факторів, які сприяють виникненню і поширенню означеної проблеми, називалися економічні (низьке матеріальне забезпечення більшості громадян, безробіття тощо), соціальні (алкоголізм, агресія, злочинність тощо), педагогічні (неосвіченість населення загалом і дуже низький рівень педагогічної освіти батьків зокрема, неохопленість дітей дошкільного і шкільного віку освітніми установами тощо), психологічні (особистісні проблеми дорослого населення, психічні розлади тощо), юридичні (недосконале законодавство щодо захисту прав дітей, необізнаність населення (дорослих і дітей) щодо своїх прав та обов'язків, зловживання владою тощо). Так, І. Обнінський головною причиною «злочинної», «нелюдської» трудової експлуатації дітей вбачав у «злиднях, грубості і неосвіченості батьків, родичів і опікунів» [8, с. 153]. В. Фром у статті «Про дітей-злочинців» (1913) наводить приклад розмови з матір'ю дівчинки, яка затримана за крадіжку: «Чоловік п'є, краде і дітей навчав; я сама красти не краду, і хоча не змушую, а коли їсти нічого, то користуємося тим, що накрадуть» [10, с. 189]. Як зазначає автор, описана ситуація є типовою для звичайного середнього, так званого «нормального типу дітей».

Окремої уваги потребувала інша група дітей: злиденні та бездомні. Про їх експлуатацію, насилля та жорстоке поводження свідчать численні витяги із судових справ. Наприклад, справа хлопчика 9,6 років. Його знайшли під нарами в нічліжці. Зі слів дитини, його підбрала і виростила якась жінка. Окрім нього вона утримувала ще чотирьох дітей, яких змушувала жебракувати і красти. Якщо діти приносили мало грошей, жінка їх сварила, била і не давала їсти. В 9 років хлопчик втік і почав жебракувати самостійно [10, с. 190]. Часто неповнолітні діти, які проживали на вулиці і жебракували були хворі на сифіліс та алкоголізм.

Гостро серед питань захисту дітей стояла проблема дитячої проституції. Серед основних причин залучення до заняття проституцією були: примус (насилля), за порадою подруг, бажання «легкого життя» тощо. Наведемо кілька прикладів із судових справ. «Олександра Н. 14 років. Батько

в лікарні, страждає алкоголізмом; мати теж п'є, жебракує з молодшою донькою. Олександра до 12 років співала по вагонах. Потім мати за 25 рублів продала її контролеру. З тих пір дівчина торгує собою» [10, с. 193]. «Анна Х. позашлюбна дитина, до 6 років проживала в селі у годувальниці. Коли переїхала в місто до матері у нову сім'ю, відчуло себе самотньою, забутою, чужою. Стала тікати із дому на вулицю до подружок. Одного разу пішла з ними в Олександрійський сад. До них приєдналась компанія булочників. Повезли дівчаток за місто. Пригощали чаєм, цукерками. Потім стали вимагати подяки. Подруги виконали їх бажання. Анна відбивалася, кричала. Але подруги змусили її підкоритись, тримали силоміць. З тих пір дівчинка зникає, п'є, додому приводять п'яну і побиту» [10, с. 193].

Критична ситуація, що склалася потребувала практичного вирішення проблеми. Одним із шляхів забезпечення захисту інтересів дітей, які вчинили правопорушення, стала робота «попечителів». Попечителі тісно співпрацювали з судовими органами і представляли інтереси дитини. В їх обов'язки входило не лише з'ясування обставин правопорушення чи злочину, вчиненого неповнолітнім, а й загальної картини соціального розвитку і соціального оточення дитини. Питання «організації попечительського нагляду» піднімалося на Першому міжнародному з'їзді з охорони дитинства в Брюсселі (10-13 липня 1913 р.). Обговорення даного питання на міжнародному конгресі дозволило учасникам познайомитися з досвідом організації цієї форми роботи в інших країнах. Так, наприклад, в Італії попечителі над неповнолітніми поділялись на платних і добровольців. Платні попечителі здійснювали нагляд відповідно до службових обов'язків, а добровольці призначалися окремо для кожного конкретного випадку [9, с. 20-21].

Вітчизняна практика «попечительства» передбачала своєрідний «супровід» дитини, що вчинила правопорушення, а інколи і її сім'ї [10, с. 195-201].

Розглядаючи питання соціально-педагогічного та правового захисту дітей, діячі початку ХХ століття акцентували увагу на так званих «морально-покинутих» дітях (*enfants maralement abandonnes*). До цієї групи відносили дітей, які «внаслідок своєї бездоглядності або пияцтва і порочного життя їх батьків залишились без належного догляду і, як наслідок, потрапили в злочинність, проституцію і бродяжництво» [9, с. 25]. Практика роботи з даною групою дітей засвідчує, що великий відсоток мають психічні відхилення, «розумову дефективність», «тяжку спадковість». Відтак, поставало питання про особливі форми та методи роботи з такими дітьми. У Франції законами 1889, 1898, 1904 рр. передбачена можливість розміщувати таких дітей в інші сім'ї та притулки [9, с. 25]. Важливе місце науковці, педагоги-практики, гігієністи досліджуваного періоду відводили комплексному (фізіологічному, психологічному, педагогічному) вивченню таких дітей з метою побудови ефективної освітньо-виховної системи.

Серед питань захисту дітей чинне місце займала проблема педагогічної неосвіченості батьків, яка полягала не лише в незнанні батьками педагогічних основ формування та розвитку дитини, а й у відсутності елементарних знань про фізіологічні та гігієнічні особливості організму дитини. Розкриваючи причини високої смертності серед населення дитячого віку, науковці одним із головних факторів називали «відсутність правильних відомостей із гігієни серед населення» [9, с. 31]. Шляхами вирішення проблеми виступали проведення благодійними та державними товариствами безкоштовних лікарських консультацій для матерів та годувальниць, проведення «інспекцій» житла, збільшення кількості закладів фізичної культури для дітей тощо. Важливу роль у вирішенні даного питання науковці та педагоги-практики, гігієністи відводили просвіті населення. Рекомендувалося необхідні відомості подавати в школах (основна програма або факультатив), проводити для батьків «вечірні читання», висвітлювати питання гігієни та здорового способу життя у періодиці та спеціальній літературі [9, с. 31-33].

Тісно пов'язана з питанням збереження здоров'я проблема «алкоголізації» серед дітей. Соціально-педагогічна робота з профілактики алкоголізму серед підростаючого покоління, на думку професора гельсінгфорського університету Т. Latinen, передбачає: утримання батьків від вживання алкогольних напоїв, особливо «перед зачаттям»; уникнення вживання алкоголю під час вагітності та годування груддю; відсутність прикладу батьків щодо вживання алкоголю; введення у школах наукового різнобічного вивчення «алкогології»; законодавчу заборону продажу алкогольних напоїв дітям до 15 років; законодавче обмеження вживання алкогольних напоїв; організацію пунктів роздачі молока дітям при школах; пропаганду боротьби з алкоголізмом у ЗМІ, школах, об'єднаннях тощо [9, с. 35].

Висновки. Таким чином, проведене нами теоретичне дослідження проблеми захисту дітей показало, що початок ХХ століття ознаменувався інтенсивними зрушеннями щодо даного питання у

різних сферах: соціальній, правовій, педагогічній, медичній. Було прийнято низку законодавчих документів, що закріплювали права дітей та відповідальність дорослих осіб за їх невиконання. На численних з'їздах, колегіях, конгресах науковці, прогресивні діячі представляли нові підходи до виховання та розвитку різних соціальних груп дітей. Активно проводилась роз'яснювальна, превентивна та корекційна робота серед громадськості.

Напрямом подальших досліджень вважаємо вивчення питання захисту дітей у діяльності громадських організацій на початку ХХ століття.

Список використаних джерел та літератури

1. Загальна декларація прав людини [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
2. Декларація прав дитини [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_384.
3. Конвенція ООН про права дитини [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_021.
4. Ладькова О.В. Психологические особенности взаимодействия команды специалистов, работающих по предотвращению насилия и жестокого обращения с детьми : дис. на соиск. науч. степени канд. психол. наук : 19.00.07 – «педагогическая психология» / Ладькова Ольга Вениаминовна. – Москва, 2004. – 147 с.
5. Венцель Н.В. Правовой захист дітей від насильства та жорстокого поводження / Н.В. Венцель // Народна освіта : електронне наукове фахове видання [Електронний ресурс]. — Режим доступу : https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=4195
6. Защита детей от жестокого поведения / под ред. Е. Н. Волковой. – Спб. : Питер, 2008. – 240 с.
7. Ардашева С. В. Психолого-педагогические проблемы насилия над детьми: учебно-методическое пособие / С. В. Ардашева, Н. М. Борозинец, Е. В. Евмененко, Г. Ю. Козловская. – Ставрополь, 2003. – 163 с.
8. Вопрос о защите детей на втором съезде русской группы международного союза криминалистов // Вестник воспитания : научно-популярный журнал для родителей и воспитателей / под ред. д-ра Н.Ф. Михайлова. – Москва : Типо-литография Товарищества И. Н. Кушнерёв и К^о, 1900. - № 4. – С. 148-163.
9. Люблинский П. И. Первый международный съезд по охране детства в Брюсселе (10-13 июля 1913 г.) / П. И. Люблинский // Вестник воспитания : научно-популярный журнал для родителей и воспитателей / под ред. д-ра Н. Ф. Михайлова. – Москва : Типо-литография Товарищества И. Н. Кушнерёв и К^о, 1913. – № 6. – С. 1-41.
10. Фром В. О детях-преступниках / В. Фром // Вестник воспитания : научно-популярный журнал для родителей и воспитателей / под ред. д-ра Н.Ф. Михайлова. – Москва : Типо-литография Товарищества И. Н. Кушнерёв и К^о, 1913. - № 7. – С. 189-201.
11. Уложение о наказаниях уголовных и исправительных 1885 года / сост. проф. С.-Петербур. ун-та С. Н. Таганцев. - 11-е изд., пересм. и доп. - С.-Петербург : Гос. тип., 1901. – 925 с.

Татьяна Николаевна Корниенко,

кандидат педагогических наук, доцент кафедры
социальной педагогики и социальной работы
Глуховского национального педагогического
университета имени Александра Довженко,
e-mail: medtannik@gmail.com

СОЦИАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ ЗАЩИТЫ ДЕТЕЙ В НАЧАЛЕ ХХ ВЕКА

Статья посвящена рассмотрению социально-педагогических проблем защиты детей в начале ХХ века. Характеризуются основные правовые основы защиты детей в начале ХХ века. Указываются факторы, которые влияли на становление системы защиты детей. Освещаются теоретические подходы к определению наиболее уязвимых групп детей. Рассматриваются элементы системы социально-педагогической работы с детьми, нуждающихся в помощи.

Ключевые слова: дети, защита детей, нормативно-правовое обеспечение, социально-педагогическая работа по защите детей.

Tetiana Korniienko,

candidate of pedagogical sciences, associate professor
at the social pedagogy and social work department
Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv
National Pedagogical University,
e-mail: medtannik@gmail.com

SOCIO-PEDAGOGICAL PROBLEMS OF CHILDREN PROTECTION AT THE BEGINNING OF THE XXth CENTURY

Introduction. *The world society at the present stage of development and functioning faces with a large number of social problems of global significance. The Ukrainian state, which is undergoing a difficult transitional period of transformation and reforms associated with numerous unresolved socio-economic problems that often lead to violence, loss of security among the population, including children, is not an exception.*

The XXth century is characterized by attempts to create a system for protecting children. The main international instruments aimed at protecting the rights of children to full-fledged life are: The Geneva Declaration adopted in 1924 by the League of Nations, which encourages men and women around the world to create conditions for their normal spiritual and physical development; The Universal Declaration of Human Rights, adopted in 1948 by the UN General Assembly, which proclaims the right to protection of the family by the public and the state, as well as the right of children to special protection and assistance; Declaration on the Rights of the Child, adopted in 1959 by the UN General Assembly; The UN Convention on the Rights of the Child, adopted in 1989 and ratified by Ukraine in 1991, which reveals the main provisions of universal human rights. The significance of this document is confirmed by the fact that the Convention is referred to as the «Grand Charter for freedoms for children» or the «World Constitution of the Rights of the Child».

However, the problem of protecting children remains one of the most painful and becoming world-class. An analysis of the historical and pedagogical experience of native and foreign progressive scholars, public figures, and teachers is important for theoretical research and practical solution of this issue. In the study of theoretical views and practical experience while solving the issue of protecting children, the ideas of leading researchers at the beginning of the twentieth century, when this issue began to be actively considered in the scientific discourse, is of particular interest.

Purpose. *The purpose of the paper is to highlight the legal framework for the protection of children and the socio-pedagogical mechanisms for solving this problem at the beginning of the XXth century.*

Methods. *For research we used such a set of research methods: general scientific (analysis, synthesis, systematization, comparison, etc.); historical (chronological, comparative-historical, historical-pedagogical, historical-structural, etc.); comparative-comparable.*

Results. *Since the second half of the XIXth century, in the national history there have been shifts caused by a number of reforms: the abolition of serfdom (1861), judicial (1864), the introduction of zemstvos establishments (1867), general military service (1874) etc. The issues of childhood, education and upbringing of children, their development and protection are actively discussed in scientific circles by progressive figures from different fields.*

According to P. Lublinsky, the XXth century characterized by the idea of state younger generation protection, namely: the need to protect them (children) from any dangers, including those that lie in the family. Instead, to the achievements of the XIXth century in the field of child protection, the scholar referred to the idea of compulsory education, the idea of correctional education of «vicious» children and criminals, the emergence of societies for the protection of children from ill-treatment, the birth of childhood psychology.

An analysis of the literary sources of the early XXth century allowed to define the concept of «child protection» by contemporary scholars. «Child protection» (protection de l'enfance) is a «set of measures aimed at providing the child with the necessary conditions for healthy development».

The idea of state children protection as a holistic system of activities in the marked period was gradually and under the influence of various factors, the most important of which was the physical and moral development of the child. Activities of public organisations on the preservation and improvement of children's health were supported at the legislative level. Thus, for example, regulatory and legal documents were enacted that envisaged public-state control over the maintenance of minors outside the home; the commitment of factory enterprises, where there are working women, to the arrangement of nurseries; responsibility of parents and guardians for the «insufficient protection» of the child from fire, eye diseases, lack of vaccines against smallpox; criminal liability for men in case of leaving a family without livelihood; the obligation to carefully examine the children and provide the poor with hot breakfast at school, etc. In the study period, the care of neglected children was predominantly concentrated in local communities. Lack of qualified leadership, weak funding, limited experience did not produce the desired results. The fight against child prostitution and crime was carried out by the police and the general courts, which, according to many progressive figures, did not take into account «special

psychology of the child» and used the same measures as for adults.

One of the ways to ensure the protection of the interests of children who have committed an offense is the work of «trustees». The trustees worked closely with the judiciary and represented the interests of the child. Their duties included not only the clarification of the circumstances of the offense or the crime committed by minors, but also the general picture of social development and social environment of the child.

Considering the issues of children social-pedagogical and legal protection, the leaders of the early XXth century emphasized the so-called «morally abandoned» children (enfants maralement abandonnes). This group included children who, «due to their neglect or alcoholism and the victim's life of their parents, remained without proper care and, as a result, they fell into crime, prostitution and vagrancy». The practice of working with this group of children shows that a large percentage has mental deviations, «mental deficiency», «severe heredity.» So, the question arose about the special forms and methods of working with such children. In France, the laws of 1889, 1898, 1904 provided for the possibility of placing such children in other families and shelters. Important place scientists, pedagogues-practitioners, hygienists of the studied period were assigned to comprehensive (physiological, psychological, pedagogical) study of such children in order to build an effective educational and educational system.

Among the issues of children protection, the problem of parents' pedagogical ignorance took place in the area of education, which consisted not only in the ignorance of the parents' pedagogical foundations of the child's formation and development, but also in the absence of elementary knowledge about the physiological and hygienic features of the child's organism. Revealing the causes of high mortality among the population of childhood, scholars called one of the main factors «the lack of proper information on hygiene among the population». The ways to solve the problem were to conduct free medical consultations for mothers and nursing mothers by charitable and state partnerships, carrying out an «inspection» of housing, increasing the number of physical education institutions for children, etc. An important role in solving this issue is for scientists and practitioners, and the hygienists assigned the livelihood of the population. It was recommended to provide the necessary information in schools (main program or elective), to conduct «evening reading» for parents, to cover issues of hygiene and healthy lifestyle in periodicals and special literature.

Originality. *The author describes the main approaches to the problem of child protection; the theoretical principles of creation and introduction of a complex of socio-pedagogical, legal measures for the protection of children's rights into practice at the beginning of the XXth century are singled out.*

Conclusion. *Thus, our theoretical study of the problem connected with children protection showed that the beginning of the XXth century was marked by intense shifts in this regard in various spheres: social, legal, pedagogical, and medical. A number of legislative documents were adopted that consolidated the rights of children and the responsibility of adults for their non-fulfillment. New approaches to the upbringing and development of various social groups of children were presented at numerous congresses, colleges congresses of by scholars and progressive figures Public awareness, preventive and corrective work was actively conducted.*

The direction of further research is considered studying the issue of protecting children in the activities of civic organizations in the early XXth century.

Key words: *children, protection of children, legal and regulatory framework, socio-pedagogical work for the protection of children.*

References:

1. Zahaľna deklaracija prav liudyny [Elektronny resurs]. — Rezym dostupu : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_015
2. Deklaracija prav dytyny [Elektronny resurs]. — Rezym dostupu : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_384
3. Konvencija OON pro prava dytyny [Elektronny resurs]. — Rezym dostupu : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_021
4. Ladiykova O.V. Psiholohyčeskye osobennosty vzaymodejstvya komandy spetsyalystov, rabotajuščykh po predotvraščenyu nasyl'ya y žestokoho obraščenyja s deťmy : dys. na soysk. nauč. stepeny kand. psychol. nauk : 19.00.07 – «pedahohyčeskaja psiholohyja» / Ladiykova Ol'ha Venyamynovna. – Moskva, 2004. – 147 s.
5. Vencel' N.V. Pravovy zachyst ditej vid nasyl'stva ta žorstokoho povodžennja / N.V. Vencel' // Narodna osvita : elektronne naukove fachove vydannja [Elektronny resurs]. — Rezym dostupu : https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=4195
6. Zaščyta detej ot žestokoho povedenyja / pod red. E.N. Volkovoj. – Spb. : Pyter, 2008. – 240 s.
7. Ardaševa S.V. Psiholoho-pedahohyčeskye problemy nasyl'ya nad deťmy: učebno-metodyčeskoe posobyje / S.V. Ardaševa, N.M. Borozynec, E.V. Evmenenko, H.Ju. Kozlovskaja. – Stavropol', 2003. – 163 s.

8. Vopros o zaščyte detej na vtorom šezde russkoj hruppy meždunarodnoho sojuza krymynalystov // Vestnyk vospytan'ya : naučno-populiarnyj žurnal dlia rodytelej y vospytatelej / pod red. d-ra N.F. Mychajlova. – Moskva : Typo-lytohrafiya Tovaryščestva Y.N. Kušnerëv y Ko, 1900. - № 4. – S. 148-163.

9. Liublynský P.Y. Pervyj meždunarodnyj šezd po ochrane detstva v Briussele (10-13 júlia 1913h.) / P.Y. Liublynský // Vestnyk vospytan'ya : naučno-populiarnyj žurnal dlia rodytelej y vospytatelej / pod red. d-ra N.F. Mychajlova. – Moskva : Typo-lytohrafiya Tovaryščestva Y.N. Kušnerëv y Ko, 1913. - № 6. – S. 1-41.

10. From V. O detiach-prestupnykach / V. From // Vestnyk vospytan'ya : naučno-populiarnyj žurnal dlia rodytelej y vospytatelej / pod red. d-ra N.F. Mychajlova. – Moskva : Typo-lytohrafiya Tovaryščestva Y.N. Kušnerëv y Ko, 1913. - № 7. – S. 189-201.

11. Uloženje o nakazan'jach uholovnych y uspravytel'nych 1885 hoda / sost. prof. S.-Peterb. un-ta S. N. Tahancev. - 11-e yzd., peresm. y dop. - S.-Peterburh : Hos. typ., 1901. - 925 s.

Отримано редакцією 13.10.2017 р.

УДК 37.013.43(477)

Анна Василівна Федорович,

кандидат педагогічних наук, доцент, докторант
кафедри загальної педагогіки та дошкільної
освіти Дрогобицького державного
педагогічного університету імені Івана Франка,
e-mail: f_anna_v@ukr.net

СКЛАДОВІ ЕЛЕМЕНТИ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО ДИТИНОЗНАВСТВА

У статті розглядається народне дитинознавство як галузь знань про дитину, здатна синтезувати чинні підходи до проблем дитинства, поглибити розуміння його як певного цілісного культурного феномену, інтегрувати відомості та уявлення, які можна б було використати у навчально-виховному процесі закладів вищої освіти; обґрунтовується сутність цієї науки через такі компоненти: народна філософія, народна психологія, народна медицина, народна соціологія та народна педагогіка; акцентується, що народна педагогіка є поліфункціональним, об'єднувальним елементом народних знань про дитину, адже її принципи та засоби притаманні педології.

Ключові слова: дитина, дитинство, дитинознавство, науки про дитину, народні знання, народна педагогіка.

Постановка проблеми. Орієнтація сучасної педагогічної науки на особистість дитини передбачає глибинне вивчення її потенційних здібностей та суб'єктних проявів, спонукає до пошуку педагогічних засобів, які б забезпечували становлення й гармонійний різнобічний розвиток індивідуальності відповідно до її задатків, нахилів, здібностей, вікових особливостей та індивідуальних потреб. У цьому контексті світ дитини, дитячий світогляд, дитинство постають предметом дослідження різноманітних наук. Як зазначає І. Кон [1], будь-яке вивчення дитинства сьогодні неможливе без широкого міждисциплінарного синтезу.

У науковому просторі ХХІ ст. дитинство характеризується певним соціальним статусом, правами й обов'язками людини в період життя від народження до повноліття (змінюється залежно від культурних особливостей країни). Це етап опанування і пізнання дійсності, під час якого відбувається проектування уявлень дитини, про її доросле майбутнє.

В історії людства дитина завжди трактується як істота, на яку впливає виховання. Із культурно-предметного середовища дорослих вона витворює власний моральний ідеал, успадковує певну модель світу. Формування особистості не може відбуватися поза матеріальною та духовною культурою рідного народу. Народ продовжується у дітях, генеруючи національний дух, характер, психологію, традиції, побут, спосіб життя.

Українська народна педагогіка відображає погляди наших предків і сучасників на дітей як майбутнє нації. Вона є невичерпною скарбницею виховної мудрості, знань про дитину (людину), особливості її формування, навчання, розвитку. Емпіричним, інтуїтивним шляхом через багатовіковий досвід народні педагогічні настанови і переконання передаються від покоління до покоління та є невід'ємною частиною нашої духовної культури. Переосмислення досягнень народної педагогіки, поєднання їх із науковими зумовило виникнення сучасних уявлень про дитину, засоби й умови її успішного розвитку задля використання у вітчизняній виховній практиці.